

חוברת יא
תשע"ג • 2013

כתב עת למחקר, יצירה והגות יהודית
נפש לאסתר אומן זכרה לברכה

מסכת

הנהלה: פרופ' ישראל אומן, פרופ' אלישע האס, רחל פורסטנברג
עורך ראשי: פרופ' יהודה פרידלנדר
עורכת: ד"ר רבקה גולדברג (דביר)
מערכת: ד"ר יוסי דוד, פרופ' חנה כשר, ד"ר יעל שמש
מועצת מערכת: פרופ' שולמית אליצור, מלכה בינה, פרופ' יפה ברלוביץ,
פרופ' סוזן הנדלמן, פרופ' ורד נעם, פרופ' אוריאל סימון, פרופ' חביבה
פדיה, פרופ' שמואל פיינר, פרופ' אביגדור שנאן
עריכה לשונית: דקלה אברבנאל
תרגום: ג'רמי קוטנר

רשימת המשתתפים:
פרופ' נחם אילן, מכון לנדר, ירושלים
ד"ר רות וולפיש, מכללת אפרתה, ירושלים
ד"ר תמר ורדיגר, מכללת הרצוג, גוש עציון
ד"ר אסתר כרמל-חכים, אוניברסיטת חיפה והמכללה האקדמית עמק
יזרעאל
מלכה פיוטרקובסקי, תקוע
ד"ר רות קרא-איוונוב קניאל, אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע

ISSN 1565-3625
© כל הזכויות שמורות

מסכת
ת.ד. 39247 האוניברסיטה העברית ירושלים 91391
דוא"ל: massehet@gmail.com

כתב העת **מסכת** נוסד בבית המדרש לנשים **מתן** בירושלים לזכרה של אסתר אומן, שהייתה בין תלמידותיו הראשונות. אסתר, שהקדישה את חייה לביתה ולגידול משפחתה, החלה לחבוש את 9000 שולי בית המדרש בהיותה בת שישים ושתיים, ולראשונה בחייה התעמקה בלימודי הגמרא, התנ"ך ומחשבת ישראל. לאחר שש שנים נפטרה ממחלת הסרטן. קורות חייה מגלמים אולי יותר מכל את מהפכת לימוד התורה לנשים שבדור האחרון.

תוכן העניינים:

---

11 עמ'	האישה כקרבן בסיפורי ספר שופטים רות וולפיש
31 עמ'	הזוגיות בשיר השירים ובאודיסאה תמר ורדיגר
61 עמ'	מ'פתח עיניים' ל'עלמה היפה שאין לה עיניים': על ראייה ויראה בספר הזוהר רות קרא-איוונוב קניאל
99 עמ'	משיקגו לנהלל בעקבות אהבה: חייה ופועלה של נדיה יהודה אסתר כרמל-חכים
	מקראות ומדרשות
121 עמ'	גלגולה של תקנה לשם 'תיקון העולם': עיון בסוגיית 'דרך האלמנה בגביית כתובתה' מלכה פיוטרקובסקי
	ספר חדש
153 עמ'	טוב אשר תאחז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך: על דרכי החקר ב'סוליקה הצדקת' לז'ולייט חסין ז"ל נחם אילן
	תקצירים באנגלית

דבר המערכת

אֲנִי חִבְּצָלַת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשֶׁנֶת
הַעֲמֻקִּים: כְּשׁוֹשֶׁנָה בֵּין הַחוּחִים כִּן רַעֲיָתִי
בֵּין הַבְּנוֹת: כְּתַפּוּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר כִּן דּוֹדִי
בֵּין הַבְּנִים בְּצֵלוֹ חֲמֻדָּתִי וְיִשְׁבְּתִי וּפְרִיֹו
מִתּוֹק לְחֵכֵי

הדימויים הרבים והמיוחדים הממלאים את פרקי שיר השירים, שירת האהבה הגדולה של התנ"ך תוארו ונחקרו רבות. במאמרה על הלשון הפיגורטיבית של הספר מצביעה תמר ורדיגר על העובדה שהדימויים והמטפורות שמביעים שני האוהבים בשירתם, מראים על הקשר העמוק שביניהם ונובעים מאותו עולם פנימי, המשותף לשניהם. הכותבת מבקשת להוכיח במאמרה שמתוך הלשון הפיגורטיבית הדומה אפשר ללמוד על הזיקה החווייתית העמוקה שקיימת בין שני האוהבים ועל הרבדים המשותפים בעולמם הפנימי.

לצד האוהבים בשיר השירים היא מעמידה את זוג האוהבים הקלאסי מן האודיסיאה: אודיסיאוס ואשתו הנאמנה פנלופה. הכותבת מוכיחה, אם כי בדרך שונה, כי גם אצל אודיסיאוס ופנלופה תורמת השותפות בעולם הפנימי, ואף בעולם הערכים ובתכונות האישיות, להידוק הקשר הזוגי ביניהם.

הזוגיות ההרמונית והחיפוש אחר הקשר העמוק בעולם הפנימי של בני הזוג אינם, כפי שסבורים רבים, חידוש רומנטי של העת החדשה: בעולם היהודי נושא זה עלה משביליו של שיר השירים ובעולם היווני הוא נמצא במסעותיו של אודיסיאוס. יתר על כן, הופעתו של קשר זוגי כזה בשתי יצירות קדומות שלהן השפעה תרבותית גדולה כל כך, השונות זו מזו כמעט בכל בחינה, מאפשרת להניח שתפיסה זו רווחה כבר בעולם הקדום.

מסע ארוך וחובק עולם, גאוגרפית ואידאולוגית, עשתה נדיה יהודה. מאומן שבאוקראינה דרך חיים בורגניים על סף התבוללות בשיקגו ועד לחיי עמל במושב העובדים נהלל שבעמק יזרעאל, שאליו הגיעה בעקבותיו של שליח תנועת ההתיישבות הציונית לשיקגו, שהיה לימים בעלה. מן המאמר של אסתר כרמל-חכים עולות שמחת החיים וההתלהבות של המהגרת החדשה מן המפעל הציוני הצעיר המתבסס בארץ-ישראל. הנערה המשכילה, שהיגרה מרוסיה לאמריקה, מצאה עצמה לבסוף בהתיישבות הציונית החדשה, ומלאת התלהבות נרתמה לעבודה בבניין ובמשק החקלאי.

בדומה לדוד ולרעיה שבשיר השירים, האהבה לעולם הטבע והצומח תורמת גם לקשר העמוק בין בני הזוג הציונים בנהלל. יחס חם ואוהב זה עולה ממכתביה של נדיה לצבי יהודה: 'אהובי, אני רואה בעיני את גננו הקטן המטופל יפה עם עציו היפים ופרותיו המבשילים [...] מה אומרים האפרסקים? איך הכרם?'

לעומת מערכות יחסים יפות והרמוניות אלה מתארת רות וולפיש במאמרה את מצבן הקשה של הנשים בישראל בתקופת השופטים. שנים מועטות בלבד לפני התמונה מלאת האהבה המצוירת בשיר השירים בולט מקומן של הנשים בתקופה המעוררת של שפוט השופטים בעיקר כקרבות המשלמות את מחיר הסדר החברתי המעורער המתואר בפסוק 'אין מלך בישראל ואיש הישר בעיניו יעשה'.

בתקופה עקובה מדם, עמוסת מלחמות חיצוניות ופנימיות, יש לנשים, שלא מרצונן, תפקיד מרכזי וחשוב בהידרדרות הדמים השוררת בארץ: בת יפתח, פילגש בגבעה ובנות בנימין הן רק חלק מן הגיבורות שלא לטובתן בספר, שנפלו קרבן לאלימות גברית. בת יפתח ופילגש בגבעה מבנות ישראל והאישה התמנית שלקח שמשון שילמו בחייהן את מחיר האנרכיה והאלימות של הדור. רות וולפיש מדגישה את האדישות לגורלן מצד החברה הגברית השלטת, שלא נקפה אצבע להצילן, דבר שאולי היה אפשרי, לפחות לגבי בת יפתח ובחלק מהאירועים אף לגבי הפילגש בגבעה. התחושה העולה מן המאמר היא של אדישות גמורה לחייהן של נשים, התעלמות גמורה מצורכיהן ומרגשותיהן והפקרתן המוחלטת בתקופת השופטים.

מאמרה של וולפיש מציג את המצב המעורער בארץ בתקופה של אנרכיה בישראל. מה היה היחס אל הנשים בעולם היהודי אחרי שנים רבות של שלטון וסדרי משפט עבריים? ממאמרה של מלכה פיוטרובסקי עולות גישות שונות של חכמי ההלכה הראשונים, אנשי החוק והמשפט, לנשים ולצורך לצאת להגן על זכויותיהן. עולמם של חז"ל, בנושא זה כמו בנושאים רבים נוספים, אינו עשוי מקשה אחת, והמאמר מצביע על הכוח הנתון בידי של המחוקק להתמודד עם חוקים וקביעות שאינם צודקים לטעמו. הכותבת מנסה להבין את מניעיהם של חכמים בתיקון תקנות לטובת הציבור, לשם 'תיקון העולם', ועומדת על גישות שונות כלפי קבוצה שהייתה תמיד מן החלשות בחברה – אלמנות. המאמר עוקב אחר השתלשלותה של ההלכה העוסקת באופן גביית כתובה על ידי אלמנה לאחר מות בעלה. הלכה זו הושפעה מאוד מתנאי החיים ומאופיים, ובגיבושה נעשה ניסיון לתת מענה על הצרכים שנוצרו עקב השינויים בהוויית החיים היהודיים. התהליך הדינמי של עיצוב ההלכה העולה מהמאמר עשוי לשמש דוגמה לדרך פסיקה שאפשר אולי לאמץ גם בימינו,

פסיקה שיש בה התמודדות עם שינויים חברתיים ותרבותיים והתאמה של ההלכה למציאות במקום שהדבר נדרש.

לעומת מאמרים אלו, העוסקים בדמויות ארציות של נשים, אף אם הן דמויות ספרותיות, מאמרה של רות קרא-איונוב קניאל עוסק בדמותה הסמלית של השכינה בספר הזוהר. באמצעות עיון במשל 'העלמה היפה שאין לה עיניים', והארת הזיקות בינה ובין תמר אשת יהודה היושבת ב'פתח עיניים', דנה הכותבת ברעיון הגילוי והכיסוי בפואטיקה הזוהרית. המאמר עוסק בפיתוי ובסכנה הכרוכים במפגש המיסטי, ובחוויה הרגשית העזה המלווה בזוהר את היחס אל התורה, הנמשלת לאותה עלמה יפה המסתתרת בהיכל. לימוד התורה מדומה לחוויית הכניסה ל'פרדס', ויש בו היבטי אהבה ויראה המתגלים במעבר בין רבדיה, שהתפרשו על ידי המקובלים כפשט-רמז-דרש-סוד. הכותבת מדגישה את עצמאותה וחירותה של הדמות הנשית בספרות הזוהרית, הבולטת בדרשות אלו, ואת התהליכים הפנימיים המתחוללים בה בטרם מפגשה עם הזכר האנושי והאלוהי.

חותם את חוברת יא של מסכת מאמר ביקורת קצר של נחם אילן על הספר סוליקה הצדקת הרוגת המלכות. סוליקה, בת טנג'יר שבמרקו, הוצאה להורג בפאס בשנת 1834 באשמת כפירה באסלאם. סוליקה הייתה נערה בשנות העשרה לחייה, שהסיפורים מהללים את יופייה, והיא הוצאה להורג על שחזרה בה לאחר שהתאסלמה, אולי בשל לחץ ואולי מתוך פיתוי. חייה ובעיקר מותה הסעירו את רוחם של פייטנים ומספרים בקרב יהודי מרוקו, וסמוך מאוד להריגתה החלו להיכתב פיוטים וסיפורים רבים על מעשה זה. בשנים האחרונות קברה של סוליקה הוא מוקד עלייה לרגל, ויהודים מרחבי העולם באים להשתטח עליו.

ספרה של ז'ולייט חסין הוא מחקר רב-תחומי הן על דמותה ההיסטורית של סוליקה הצדקת והן על הפיוטים והסיפורים הרבים שנכתבו על אודותיה. הכותבת עומדת על הייחוד בדמותה של סוליקה וחושפת רבדים סמויים וחיוניים בהבנת המשמעות של דמותה בקרב יהודים ומוסלמים כאחד. מלאכת הספר הושלמה לאחר מותה בטרם עת של ז'ולייט חסין, ונחם אילן מסיים את דבריו על הספר בתקווה כי הוא 'ישמש מעתה מצבה חיה ומעוררת השראה לשתיים: לסוליקה הצדקת ולז'ולייט חסין'.

דמויות של נשים אלו, מן העולם הארצי, הספרותי והשמימי, הן החוטים שמהם נארגת חוברת זו של מסכת. חוברת זו חותמת את הסדרה הראשונה של מסכת. החל מן החוברת הבאה אמורה מסכת להופיע במסגרת הוצאת אוניברסיטת בר-אילן. אנו תקווה שיהיה זה שינוי שיביא עמו פריחה ופריצה אל מרחבים חדשים.